

ks. Kazimierz Panuś¹

<https://orcid.org/0000-0002-9604-2920>; kazimierz.panus@gmail.com

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych

Streszczenie

W latach 2012–2019 w ramach dwóch konkursów finansowanych z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (NPRH) wydano 7 obszernych tomów antologii kazań. To „monumentalne dzieło” (prof. Alina Nowicka-Jeżowa, UW) mieści na ponad czterech tysiącach stron teksty kazań zarówno znanych i docenionych kaznodziejów, jak i mówców *minorum gentium*, komentarz naukowy do nich oraz aparat krytyczny. Seria, której wspólny tytuł brzmi: *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych*, „wyrasta powoli na jedną z najważniejszych w polskiej humanistyce XXI wieku” (prof. Roman Mazurkiewicz, UP). Po latach zaniedbań zespół badawczy projektu podjął na nowo szeroko zakrojone prace nad tym ogromnym i nierozpoznanym dotychczas zasobem źródeł, jakim są kazania. Artykuł przedstawia stan badań nad dziejami kaznodziejstwa polskiego, założenia projektu *Kazania w kulturze polskiej* i uczestniczące w nim zespoły badawcze, kryteria doboru tekstów kazań, osiągnięcia w realizacji projektu oraz uwagi krytyczne wskazane przez recenzentów.

Słowa kluczowe: kaznodziejstwo, edytorstwo, kazania, kultura, polska

Abstract

Sermons in Polish Culture. Editions of Thematic Collections

In the years 2012–2019, as part of two competitions financed by the National Program for the Development of Humanities (NPRH), 7 extensive volumes of an anthology

¹ Ks. Kazimierz Panuś – prof. zw. dr hab., kierownik Katedry Homiletyki na Wydziale Teologicznym UPJPII, prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Autor m.in. trzytomowego *Zarysu historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim* (Kraków 1999–2001); kierownik projektu *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych* (Kraków 2012–2019) Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, w ramach którego krytycznie opracowano i wydano siedem obszernych antologii kazań, omówionych w artykule. Zajmuje się historią kaznodziejstwa, homiletyką, edytorstwem kazań i hagiografią.

of sermons were published. This „monumental work” (prof. Alina Nowicka-Jeżowa, University of Warsaw) contains on over four thousand pages the texts of sermons of both well-known and appreciated preachers and speakers of *minorum gentium*, a scientific commentary on them and a critical apparatus. A series with a joint title is: *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych (Sermons in Polish Culture. Editions of thematic collections)* „is slowly growing into one of the most important in the Polish humanities of the 21st century” (prof. Roman Mazurkiewicz, Pedagogical University). After years of neglect, the project’s research team resumed extensive work on this vast and hitherto unknown resource of sermons. The article presents the state of research on the history of Polish preaching, the assumptions of *Kazania w kulturze polskiej (Sermons in Polish Culture)* and the research teams participating in it, the criteria for selecting the texts of sermons, achievements in the project implementation and critical comments indicated by the reviewers.

Keywords: preaching, editing, sermons, culture, Polish

W latach 2012–2019 w ramach dwóch konkursów finansowanych z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (NPRH) wydano siedem tematycznych tomów kazań. To „monumentalne dzieło” – jak je nazwała prof. Alina Nowicka-Jeżowa z Uniwersytetu Warszawskiego – mieści na ponad czterech tysiącach stron teksty zarówno znanych i docenionych kaznodziejów, jak i mówców *minorum gentium*, komentarz naukowy do nich oraz aparat krytyczny. Seria, której wspólny tytuł brzmi: *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych*, „wyrasta powoli na jedną z najważniejszych w polskiej humanistyce XXI wieku” – stwierdza prof. Roman Mazurkiewicz z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

W oparciu o doświadczenia prac nad edycją tych kazań – w obydwu konkursach autor był kierownikiem zespołów badawczych – przedstawione zostaną kolejno zagadnienia z tym związane, takie jak: stan badań nad dziejami kaznodziejstwa polskiego, założenia projektu *Kazania w kulturze polskiej* i uczestniczące w nim zespoły badawcze, kryteria doboru tekstów kazań, osiągnięcia w realizacji projektu oraz uwagi krytyczne recenzentów.

1. Stan badań nad dziejami polskiego kaznodziejstwa

„Wpływ kaznodziejstwa na religijność polską i kulturę narodową – stwierdzał Janusz Stanisław Pasierb – był w przeszłości większy niż

oddziaływanie książek. Książkę mógł czytać tylko uczonej i ten, kogo stać było na jej kupno... Kazań natomiast słuchał nie tylko uczonej, ale i prostak, nie tylko bogaty pan czy mieszczanin, ale i chłop pańszczyźniany, nawet żebrak... Kazanie było przez wieki jedynym dla ogromnej większości Polaków źródłem wiary i inspiracji chrześcijańskiej, formowania poglądów na kwestie nawet dość odległe od zagadnień *stricto sensu* religijnych². W świetle tej oczywistej konstatacji wydawać by się mogło, że zainteresowanie naukowe tym obszarem polskiej kultury jest powszechne. Nic bardziej mylnego!

Syntetyczne studia nad dziejami polskiego kaznodziejstwa należą do odległej przeszłości. Badaczej zagadnienia zastanawia fakt, dlaczego po wydanej w połowie XIX stulecia *Historii wymowy polskiej* Karola Mecherzyńskiego i opublikowanym pod koniec tegoż wieku *Zarysie dziejów kaznodziejstwa w Kościele katolickim* Józefa Sebastiana Pelczara, nie doczekano się żadnego większego opracowania. Praca Pelczara, a ściślej mówiąc druga jej część, zatytułowana *Kaznodzieje polscy* (Kraków 1896, ss. 401), obejmuje dzieje kaznodziejstwa polskiego, opracowane na podstawie dzieł zbiorowych i monografii, takich jak: Józefa Szpaderskiego *Zasady wymowy*, Adama Jochera *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce*, Karola Estreichera *Bibliografia* oraz wspomnianej wcześniej pracy Mecherzyńskiego. W drugim wydaniu Pelczar wzbogacił dwa pierwsze rozdziały dorobkiem badań Aleksandra Brücknera i innych autorów piszących o kaznodziejstwie w Polsce średniowiecznej. W ostatnich rozdziałach dodał krótkie szkice o kaznodziejach, których pominął w pierwszym wydaniu oraz tych, którzy ogłosili kazania po roku 1896, doprowadzając wykaz literatury do roku 1916. Pelczar starał się ogarnąć całą bogatą twórczość polskiego kaznodziejstwa. W końcowym spisie tego dzieła widnieje wykaz 1622 nazwisk kaznodziejów polskich. Ponadto przy części drugiej *Zarysu* znalazł się cenny dodatek (Kraków 1897, stron 111), w którym autor zestawiał urywki celniejszych mów i kazań, poczynając od Stanisława ze Skarbimierza (zm. 1431), a kończąc na ks. Janie Chryzostomie Janiszewskim (zm. 1891). Była to pierwsza w języku

² J.S. Pasierb, *Miejsce kaznodziejstwa w kulturze polskiej*, w: J.S. Pasierb, *Pionowy wymiar kultury*, Kraków 1983, s. 91–92.

polskim tak poważna próba wypisów kaznodziejskich dla poznania rodzimych kaznodziejów.

Na następne syntetyczne prace badawcze poświęcone historii kaznodziejstwa polskiego trzeba było czekać ponad siedemdziesiąt lat, kiedy to w ramach cyklu: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce* (t. I–III, Lublin 1974–1977) ukazało się najpierw studium ks. prof. Jerzego Wolnego (zm. 1999) poświęcone kaznodziejstwu w średniowiecznej Polsce, a w następnych tomach opracowanie ks. prof. Mieczysława Brzozowskiego (zm. 1991), kierownika Katedry Homiletyki w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL, poświęcone teorii kaznodziejstwa w późniejszych wiekach.

Wszystkie te wysiłki homileci polscy uznali jednak za niewystarczające skoro w latach siedemdziesiątych XX wieku, opracowując nowe, oparte na przesłaniu Soboru Watykańskiego II, podręczniki homiletyki: *Teologia przepowiadania słowa Bożego* (Warszawa 1971) oraz *Praktyka przepowiadania słowa Bożego* (Warszawa 1973), planowano wydanie tomu trzeciego zawierającego współczesne ujęcie historii kaznodziejstwa. Zamiar ten nie został jednak wówczas zrealizowany. Podjął go dopiero ks. prof. Kazimierz Panuś, wydając w latach 1999–2001, oparty na szerokiej bazie faktograficznej i uwzględniający wyniki ostatnich badań, trzutomowy: *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*. Kontynuację tych wysiłków stanowi seria: *Wielcy Mówcy Kościoła*. Staraniem tego badacza ukazały się w latach 2004–2008 w krakowskim Wydawnictwie UNUM, takie tytuły jak: *Wielcy mówcy Kościoła* [Powszechnego], *Wielcy mówcy Kościoła w Polsce*, *Wielcy kaznodzieje Krakowa* oraz *Wielcy mówcy katedry na Wawelu*. Jednakże wszystkie te wysiłki są kroplą w morzu potrzeb.

Z jeszcze trudniejszą sytuacją ma się do czynienia na polu krytycznej edycji kazań polskich. Wielkie zasługi pod tym względem położyli profesorowie: Roman Mazurkiewicz, Marek Skwara (Uniwersytet Szczeciński), Janusz Gruchała (Uniwersytet Jagielloński). Warto przypomnieć chociażby pieczołowicie opracowany przez pierwszego z nich niezwykle interesujący tekst barokowy *Kokosz Panom Krakowianom w kazaniu za kolędę dana* Jacka Mijakowskiego. W 2008 roku doczekał się on wreszcie krytycznego wydania przez Wydawnictwo Neriton. Dotąd bowiem to słynne kazanie znane było jedynie z rozproszonych tu i ówdzie wypisów. Owocem badań nad kaznodziejstwem funeralnym prof. Marka Skwary z Uniwersytetu

Szczecińskiego jest opracowanie: *Polskie drukowane oracje pogrzebowe XVII wieku. Bibliografia* (Gdańsk 2009). Wielkie zasługi w wydawaniu prozy staropolskiej, w tym także kazań, zwłaszcza ks. Piotra Skargi SJ, ma też prof. Janusz Gruchała z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Już przytoczony wyżej stan współczesnych badań nad kaznodziejstwem polskim unaocznia ogromne luki poznawcze. Ta fragmentaryczność studiów nad kaznodziejstwem polskim jest wynikiem wieloletniego unikania przez badaczy szerzej zakrojonych prac nad tym ogromnym i nierozpoznanym dotychczas zasobem źródeł.

Pewne ożywienie badań nad kaznodziejstwem polskim przyniosły konkursy Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. W ich ramach wydano *Kazania o naukach tajemnych* dominikanina Fabiana Birkowskiego, w opracowaniu Jerzego Krocza (Wrocław 2012). Narodowy Program Rozwoju Humanistyki dofinansował prowadzoną przez Wydział Polonistyki UW serię *Biblioteka dawnej literatury popularnej i okolicznościowej*, w ramach której wydane są także opracowane naukowo kazania staropolskie, m.in. *Dwa kazania wygłoszone po śmierci Tomasza Zamoyskiego* (Warszawa 2014), *Wizerunek szlachcica prawdziwego w kazaniu na pogrzebie Andrzeja Boboli Mateusza Bembusa* (Warszawa 2016), *Trzy mowy gratulacyjne z okazji zwycięstwa nad Moskwiczinami* (Warszawa 2016) oraz *Dwa kazania wygłoszone po śmierci królowej Konstancji i Zygmunta III* (Warszawa 2016).

Cenna jest także Lubelska Biblioteka Staropolska Series Nova prowadzona przez Instytut Filologii Polskiej przy UMCS. Jej staraniem wydano kilka tomów kazań, m.in. *Bonawentury Czarlińskiego*, Stefana Giżyckiego, *Księżę Janusz Wiśniowiecki (1598-1636) w lubelskich kazaniach pogrzebowych* (Lublin 2007) oraz *Andrzeja Kochanowskiego Kazania lubelskie* (Lublin 2010). Nadzieję budzą także prace prof. Krzysztofa Brachy i skupionych wokół niego uczonych, których efektem jest już monografia *Kaznodziejstwo średniowieczne – Polska na tle Europy. Teksty, atrybucje, audytorium* (Warszawa 2014).

2. Założenia projektu *Kazania w kulturze polskiej* i realizujące go zespoły badawcze

Na rozpisany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego konkurs w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki odpowiedziała także grupa badaczy skupiona wokół ks. prof. Kazimierza Panusia z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. W jej skład weszli wspomniani już profesorowie: Roman Mazurkiewicz, Marek Skwara i Janusz Gruchała. W maju 2011 roku złożono do konkursu projekt noszący tytuł: *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych*. Jego celem było opracowanie naukowych edycji trzech tematycznych kolekcji kazań polskich od XIV do XX wieku: maryjnych, funeralnych i pasyjnych. We wniosku podkreślono, że te trzy ogromne obszary najbardziej zaniedbanego badawczo działu naszego piśmiennictwa stanowią cenny materiał źródłowy do poznania dziejów języka, literatury, kultury religijnej, duchowości i obyczajów. Projekt miał za zadanie długofalową, edytorską i badawczą dokumentację źródeł kaznodziejskich o fundamentalnym znaczeniu dla dziedzictwa i kultury narodowej. Stanowił swego rodzaju kontynuację prac podjętych we wspomnianej wyżej serii *Wielcy Mówcy Kościoła*. Wobec ogromnego i nierozpoznanego dotychczas zasobu źródeł projekt skupiał się z konieczności na stworzeniu antologii tekstów najlepszych i najbardziej reprezentatywnych dla rozwoju trzech tematów sztuki kaznodziejskiej. Ponieważ wydanie wszystkich dzieł z tego obszaru, zwłaszcza dawnych wieków, przekracza aktualne możliwości środowiska naukowego w Polsce, szczególną uwagę zwrócono na nieznaną i niepublikowane teksty staropolskie. Szacuje się bowiem, że kolekcje kazań stanowią aż 40% z około 8 tysięcy średniowiecznych manuskryptów zachowanych w Polsce. Także większość starodruków to zbiory kazań³.

Kierownikami poszczególnych tematów zostali wybitni uczeni z różnych uniwersytetów polskich (temat maryjny – Roman Mazurkiewicz,

³ K. Bracha, *Is it Worth Publishing Anthologies of Sermons? On the Margins „Kazania w kulturze polskiej. Edycje Kolekcji Tematycznych” [Sermons in Polish Culture. Editions of Thematic Collections]*, ed. K. Panuś, vols. 1–3, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2014, pp. 1849, „Res Historica” 47 (2019), s. 336.

temat funeralny – Marek Skwara, temat pasyjny – Janusz Gruchała), co gwarantowało wysoką jakość naukową realizacji projektu. Pieczę nad całością projektu zapewnić miał ks. prof. Panuś. On też podjął prace nad najbardziej reprezentatywnymi kazaniem dziesiętnasto- i dwudziestowiecznymi z tych trzech obszarów tematycznych. Projekt zyskał akceptację NPRH, został dofinansowany wnioskowaną kwotą i był realizowany przez wspomniany wyżej zespół w latach 2012–2014.

Kontynuacją tego grantu był udział w drugim konkursie NPRH realizowanym w latach 2015–2019. Celem projektu zatytułowanego *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych (kontynuacja)* było naukowe opracowanie najlepszych i najbardziej reprezentatywnych polskich kazań adwentowych, bożonarodzeniowych, wielkanocnych i patriotycznych od średniowiecza do początku XXI wieku i opublikowanie czterech tematycznych kolekcji kazań. W ramach kontynuacji projektu (do już wydanych w 2014 roku antologii kazań maryjnych, funeralnych i pasyjnych) doszły teraz opracowane w podobny sposób kolejne tomy polskich kazań. Tematycznie skupione były one wokół wielkich świąt chrześcijańskich: Bożego Narodzenia i Wielkanocy, za wyjątkiem kazań patriotycznych.

Nieznacznie zmienił się zespół badawczy realizujący ten drugi projekt. Do już znanych uczonych, takich jak: prof. Janusz Gruchała, który już w poprzedniej edycji zajmował się tematem pasyjnym, a teraz podjął integralnie związane z *resurrectio Christi* kazania poświęcone „świętu świąt”, czyli uroczystości Zmartwychwstania Pańskiego, prof. Marek Skwara, który opracował głęboko powiązane z dziejami narodu polskiego kazania patriotyczne, doszli nowi. I tak staropolskie kazania adwentowe opracował ks. dr hab. Witold Ostafiński (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), a bożonarodzeniowe – Anna Jungiewicz, doktorantka z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Antologię tekstów staropolskich z tych czterech obszarów badawczych uzupełniają opracowane przez kierownika projektu kazania z ostatnich dwóch stuleci. Powstałe w ten sposób kolejne cztery woluminy, kontynuujące wspomnianą wyżej edycję, tworzą łącznie siedmiotomową serię, dobrze oddającą różnorodność i bogactwo polskich kazań oraz ich rolę w naszej kulturze.

Projekt badawczy *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych* jako kontynuacja został zgłoszony do kolejnego konkursu NPRH.

Stosowny wniosek został złożony w grudniu 2019 roku. W trzeciej edycji planowane jest opracowanie naukowych publikacji kazań polskich od XIV do XXI wieku o Duchu Świętym. Będzie to logiczne zamknięcie tematu wielkich świąt chrześcijańskich w kaznodziejstwie polskim. Cztery kolejne tomy kazań o Eucharystii, ślubne, pogrzebowe i eschatologiczne otworzą nowy cykl tematyczny poświęcony sakramentom w kaznodziejstwie polskim. Tak jak w poprzednich edycjach wysoki poziom realizacji projektu zapewnią wybitni polscy uczeni z różnych uniwersytetów. Temat pneumatologiczny w kaznodziejstwie staropolskim prowadzić będzie dr hab. Wiesław Pawlak, prof. KUL. Temat funeralny w kaznodziejstwie staropolskim opracuje prof. dr hab. Marek Skwara z Uniwersytetu Szczecińskiego. Tom ten będzie kontynuacją antologii *Kazania funeralne*, wydanej w 2014 roku, jako drugi w serii *Kazania w Kulturze Polskiej*. Zasadniczo zmieni się jednak kryterium wyboru kazań. O ile w poprzednim tomie podstawą wyboru kazań pogrzebowych było kryterium stanowo-biograficzne, o tyle w planowanym tomie głównym kryterium porządkującym teksty homiletyczne będzie ich związek z przebiegiem uroczystości pogrzebowych duchownych i świeckich, katolików i przedstawicieli innych wyznań, magnatów, szlachty i mieszczan. Temat eucharystyczny w kaznodziejstwie staropolskim prowadzić będzie dr Monika Katarzyna Kardasz. Tom obejmować będzie kazania dotyczące godnego i niegodnego przyjmowania Komunii Świętej w świetle średniowiecznych kazań *de Corpore Christi*, polemik reformacyjnych na temat rozumienia Eucharystii, przyjmowania Komunii *sub utraque specie*, potrydenckiej nauki Kościoła o zanegowanej przez protestantów doktrynie transsubstancjacji, przeżywania procesji Bożego Ciała. Temat ślubny w kaznodziejstwie staropolskim podejmie mgr Anna Regulska, doktorantka UJ. O ile twórczość epitalamijna towarzysząca świeckiej części uroczystości ślubnych jest rozpoznana i opisana, o tyle kazania na tę okoliczność pozostają niezbadane. Uzupełnieniem tej luki będzie planowana kolekcja kazań ślubnych, w której znajdą się m.in. utwory na okoliczność konkretnych zaślubin, teksty poświęcone tematyce sakramentu małżeństwa, a także małżeństwu Maryi i Józefa jako wzorcowi relacji małżeńskich. Temat eschatologiczny poprowadzi prof. dr hab. Roman Mazurkiewicz. Niezwykle ciekawe od strony retorycznej kazania o prawdach wiecznych

(śmierć, niebo, piekło, czyściec) budziły zbawienny lęk oraz wywoływały u grzeszników pragnienie nawrócenia. Kierownikiem projektu zostanie ks. prof. dr hab. Kazimierz Panuś, który podejmie prace nad najbardziej reprezentatywnymi kazaniem dziesiętnasto- i dwudziestowiecznymi z tych pięciu obszarów tematycznych. Trzecia edycja projektu *Kazania w kulturze polskiej* jest jeszcze w rozpatrywaniu przez Radę Naukową NPRH, dlatego też uwaga badawcza będzie skupiona na już zrealizowanych i zamkniętych konkursach, których efektem było wydanie siedmiu tomów kazań.

3. Kryteria doboru tekstów kazań

Wykonawcy projektu świadomi są tego, że każda antologia jest owocem starannego wyboru i często niełatwych decyzji, które z tekstów winny się w niej znaleźć. Kwalifikując kazania z tych siedmiu obszarów tematycznych do opracowania i wydania, kierowano się następującymi kryteriami:

- Reprezentatywność dla poszczególnych epok;
- Kryterium tematyczno-liturgiczne (kazania na wielkie święta chrześcijańskie, takie jak Boże Narodzenie i Wielkanoc o powstaniu starożytności; ponadto kazania patriotyczne upamiętniające ważne wydarzenia historyczne, np. Konstytucja 3 Maja, powstanie kościuszkowskie, odzyskanie niepodległości po latach rozbiorów);
- Język kazań (łaciński, polski i cerkiewnosłowiański);
- Kryterium wyznaniowe (kazania katolickie, prawosławne, protestanckie, żydowskie);
- Wartości teologiczne i literackie.

Wykonawcy projektu zadbali o to, by zebrany materiał odzwierciedlał w możliwie proporcjonalnym stopniu dorobek kolejnych stuleci i epok, z wyraźną jednak preferencją dla kazań dawnych, powstałych przed końcem XVIII stulecia, najmniej znanych, trudno dostępnych, wymagających szczegółowego i zazwyczaj dość specjalistycznego komentarza. Układ chronologiczny tekstów ułatwia uchwycenie ewolucji języka i specyficznych środków kaznodziejskiego wyrazu dominujących

w poszczególnych formacjach kulturowych. Opracowane zbiory kazań wnoszą wiele w poznanie religijności staropolskiej i mentalności ówczesnych ludzi, pozwalają pogłębić wiedzę o literaturze polskiej, homiletyce i kaznodziejstwie; mogą także stanowić cenną pomoc źródłową w prowadzeniu zajęć z historii literatury i kaznodziejstwa.

Powodowani troską o udostępnienie kulturze polskiej ważnych tekstów kaznodziejskich wykonawcy projektu *Kazania w kulturze polskiej. Edycja kolekcji tematycznych* zadbali też o przekład z języka łacińskiego i cerkiewnosłowiańskiego oraz opracowanie we współczesnej transkrypcji i opatrzone niezbędnym komentarzem dwunastu doniosłych poznawczo kazań. Z łaciny przełożono po raz pierwszy dwa kazania Marcina Polaka (*Na 3 niedzielę adwentu i Kazanie na Narodzenie Pańskie*), trzy kazania Mikołaja z Błonia (*O zwiastowaniu Maryi, Na niedzielę w Oktawie Narodzenia Pańskiego – kazanie XIII i Na święty dzień Zmartwychwstania*), dwa kazania Mateusza z Krakowa (*Kazanie na Wniebowzięcie Błogosławionej Maryi, Kazanie na Ewangelię o Niewiniątkach*), kazanie Stanisława Abrahama Bzowskiego (*Orędowniczka nasza*), Jana z Kluczborka (*Kazanie o godności królewskiej na cześć króla Władysława Jagiełły, królowej Anny Cylejskiej i wielkiego księcia litewskiego Witolda*) i anonimowy tekst *Sermo de divisione apostolorum* o incipicie: *Convocavit Ihesus XII discipulis*. Ostatnie dwa teksty upamiętniają króla Władysława Jagiełłę i zwycięstwo nad Krzyżakami pod Grunwaldem w 1410 roku. Do grupy tłumaczeń dochodzą jeszcze wspomniane wyżej Melecjusza Smotryckiego *Kazanie na niedzielę po Narodzeniu Pańskim* i Kyryło Trankwiliona Stawrowieckiego *Pouczenie na Przesławny Dzień Narodzenia Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa (Ewangelia pouczająca, Rochmanów 1619)*, przełożone z języka cerkiewnosłowiańskiego. Zabytki te powstały w okresie istnienia Pierwszej Rzeczypospolitej na jej wschodnich kresach. Dużym osiągnięciem naukowym, ważnym dla realizacji projektu, było też pozyskanie tekstu kazania na Wielkanoc, pochodzącego z 1577 roku, ze zbioru Konrada Negiusa, śląskiego pastora ewangelickiego. Wprowadzenie tego nieznanego tekstu wzbogaciło antologię kazań na to największe święto chrześcijaństwa.

Dążąc do zapewnienia reprezentatywności kazań wszystkich wyznań tworzących kulturę polską do antologii włączono teksty prawosławne Melecjusza Smotryckiego i Kyryła Trankwiliona Stawrowieckiego.

Kaznodziejstwo protestanckie reprezentowane jest przez wybitnych jego przedstawicieli, takich jak: Grzegorz Orszak, Grzegorz z Żarnowca, Mikołaj Rej, Krzysztof Kraiński, Paweł Gilowski, Konrad Negius i Krystian Langhaus. Projekt *Kazania w kulturze polskiej* pozwala także zapoznać się z kaznodziejstwem żydowskim. Reprezentują go dwaj kaznodzieje postępowi: Izaak Cylkow oraz Ozjasz Thon, otwarci na kulturę polską i głoszący w synagogach Warszawy i Krakowa kazania w języku polskim, a nie w jidysz lub po niemiecku.

Natomiast wśród autorów katolickich kazań zakwalifikowanych do edycji znaleźli się mówcy wybitni i powszechnie znani, jak np. Peregryn z Opola, Marcin Białobrzeski, Jakub Wujek, Piotr Skarga, Fabian Birkowski, Szymon Starowolski, Jacek Liberiusz, Jan Paweł Woronicz, Józef Teodorowicz, Stefan Wyszyński, Karol Wojtyła, Józef Tischner, Jerzy Popiełuszko czy Jan Twardowski. Przeważają jednak kaznodzieje, których dorobek nie został dotąd należycie rozpoznany, jak np. Jan z Kluczborka, Mikołaj z Błonia, Aleksander Lorencowicz, Franciszek Rychłowski, Walerian Gutowski, Tomasz Młodzianowski, Jan Chryzostom Gołębiowski, Antoni Czerniewski, Teodor Gruber, Andrzej Murczyński, Stanisław Bielicki, Stefan Przeczytański, Józef Kalasanty Mętlewicz, Zygmunt Golian, Władysław Bandurski czy Henryk Hlebowicz. Dotarcie do ich tekstów wymagało niejednokrotnie znacznego wysiłku badawczego, a zwłaszcza żmudnych kwerend w archiwach.

W każdym obszarze badawczym preferowane są teksty staropolskie. Stanowią one $\frac{3}{4}$ każdego tomu, natomiast pozostałą część poświęcono na teksty z ostatnich dwóch stuleci. Podział ten, który znajduje odzwierciedlenie w dwóch częściach każdego tomu antologii, wprowadzono ze względu na odmienność zasad edytorskich obowiązujących przy wydawaniu tekstów staropolskich (do poł. XVIII w.) oraz tekstów późniejszych. Część pierwsza obejmuje ponadto zabytki powstałe w okresie istnienia Pierwszej Rzeczypospolitej, uwzględnia więc także kazania powstałe np. na jej wschodnich kresach.

W poszczególnych tomach antologii znalazły się kazania wybitnych mówców kościelnych, lecz także twory rzemieślników ambony; teksty klarowne i klasycznie skomponowane, ale też reprezentujące barokową barwność myśli i stylu. Obok tekstów niektórych wybitnych

kaznodziejów zamieszczone zostały teksty mniej znane, a warte zainteresowania. Kazania te wydobyte z rękopisów i dawnych druków zachęcają do zagłębienia się w staropolską, oświeceniową i najnowszą, katolicką i różnowierczą interpretację tajemnicy Bożego Narodzenia i Zmartwychwstania Pańskiego i pozwalają przynajmniej częściowo przekonać się, jak w Polsce obchodzono te święta.

Efektom prac podjętych nad realizacją projektu *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych* (zgłoszonego do obydwu konkursów) jest siedem obszernych tomów liczących łącznie ponad 4 tys. stron. Każdy z nich wyposażony został w wyczerpujący, erudycyjny wstęp pokazujący skalę i doniosłość omawianego tematu adwentowego, bożonarodzeniowego, wielkanocnego i patriotycznego. Teksty kazań, oprócz wyjaśnienia dawnych wyrazów i form językowych, posiadają polihistoryczne komentarze, jasne i dokładne noty biograficzne, wnikliwe i ciekawe objaśnienia historyczno-kulturowe, a także trafne odnośniki komparatystyczne do piśmiennictwa teologicznego. Ponadto każdy tom zawiera tłumaczenia w języku angielskim, pozwalające zapoznać się szerszemu kręgowi odbiorców z tematyką polskich kazań.

Celem komentarza jest umożliwienie współczesnemu czytelnikowi zrozumienie tekstu kazań. Przyjęto założenie, że odbiorcami edycji będą przede wszystkim badacze: literaturoznawcy, historycy, badacze dziejów teologii i Kościoła. Pozwoliło to ograniczyć komentarze historyczne i merytoryczne do niezbędnego minimum. Komentarz językowy dotyczył przede wszystkim słów i fraz, które wyszły z użycia lub zmieniły znaczenie i utrudniają dziś odbiór tekstu. Objasnienia merytoryczne odnoszą się do wydarzeń, postaci, miejsc, realiów historycznych i innych kwestii potrzebnych do zrozumienia tekstu. Interteksty uwzględniają Biblię, pisma ojców Kościoła oraz inne dzieła i źródła wskazane przez autorów lub zidentyfikowane przez zespół wykonawców.

4. Osiągnięcia projektu *Kazania w kulturze polskiej*

Realizacja projektu *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych* w ramach dwóch konkursów NPRH przyniosła opracowane naukowo i edytorsko siedem tematycznych kolekcji kazań polskich od XIV

do XXI wieku: maryjnych, funeralnych, pasyjnych, wielkanocnych, adwentowych, bożonarodzeniowych i patriotycznych. W trakcie realizacji projektu dokonano wielu ważnych ustaleń, zmieniających gruntownie dotychczas przyjmowane stanowiska w tych obszarach badawczych. Roman Mazurkiewicz dowiódł m.in., że kazania o niepokalanym poczęciu NMP (w toruńskim rękopisie pierwsze i trzecie), które uchodziły dotychczas za oryginalne dzieło Jana z Szamotuł, są przekładami obszernych fragmentów wydanego po raz pierwszy w 1496 roku zbioru pt. *Stellarium coronae Benedictae Mariae Virginis...* Pelbarta z Temesvar (ok. 1435–1504), węgierskiego franciszkanina, wybitnego kaznodziei, teologa i egzegety⁴.

Przy okazji szerokiej kwerendy źródłowej ujawniły się też zależności kilku innych kazań staropolskich od współczesnych im źródeł zachodnich. Przykładowo kazanie Fabiana Birkowskiego o Bogarodzicy w większej części zależne jest od dzieła *Expositio in Proverbia Salomonis* hiszpańskiego jezuitę Fernando Chirino de Salazara. Natomiast kazanie pt. *Solstitium brumale* Bazylego Rychlewicza (ok. 1640–1710), zamieszczone w tomie kazań bożonarodzeniowych, zainspirowane jest w pierwszej kolejności schematem wzorcowego kazania konceptystycznego Emmauela Tesaura (1592–1675) *Concetti predicabili della prima specie, per metafora di proportione*. Tesaurus proponuje, by tematem kazania uczynić myśl o tym, że Chrystus urodził się wtedy, gdy niegodziwość ludzka osiągnęła szczyt, a wraz z jego przyjściem zaczęła maleć. Stąd też Bóg wybrał na narodziny Zbawiciela czas przesilenia zimowego (*solstitium brumale*). Naśladowanie schematu inwencyjnego Tesaura zajmuje jednak tylko jedną trzecią kazania, w dalszej części autor korzysta z wielu innych pomocy erudycyjnych, m.in. z *Panegirici et ragionamenti* – innego dzieła Tesaura, *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu, *Questiones* bł. Jana Dunsa Szkota, *Annales* Baroniusza, Skargi, Kwiatkiewicza, kompendium kaznodziejskiego *Polyanthea Mariana*, *Reductorium morale* Pierre’a Bersuire’a czy *Mundus symbolicus* Filippa Picinelliego. W kazaniu powtarzają się łacińskie nazwy *solstitium brumale* lub *solstitium hyemale* (przesilenie zimowe), *solstitium aestivum* (przesilenie letnie) oraz *aequinoctium autumnale*

⁴ R. Mazurkiewicz, *Łaciński pierwowzór kazań maryjnych Jana z Szamotuł (Paterka)*, „Ruch Literacki” (2013) z. 1, s. 15–34.

(równonoc jesienna), których nie tłumaczy się za każdym razem. Także *Kazanie na Niedzielę czwartą Adwentu* Andrzeja Murczyńskiego zamieszczone w tomie adwentowym znajduje inspirację w kazaniu włoskiego jezuita Paola Segneriego (1624–1694) na czwartek po drugiej niedzieli Wielkiego Postu ze zbioru kazań wielkopostnych (*Predica decimaquarta nel Giovedì dopo la seconda Domenica*, w: *Quaresimale del Padre Paolo Segneri della Compagnia di Gesù*, Wenecja 1712). Przykładów takich jest więcej (Starowolski korzysta z hiszpańskiego jezuita Juana Osorio, paulin Teodor Gruber przekłada na swoje potrzeby kazanie Louisa Bourdaloue). Pokazuje to o wiele ściślejsze, niż dotąd przypuszczano, powiązania rodzimego kaznodziejstwa z zachodnioeuropejskim, zwłaszcza w XVII i XVIII wieku. Ustalenia źródeł zapożyczeń stanowią kolejny ważny wkład projektu w rodzimą humanistykę.

Antologię poświęconą kaznodziejstwu patriotycznemu otwierają dwa teksty po raz pierwszy przełożone z łaciny na język polski i wydane w całości drukiem. Są to: Jana z Kluczborka (ok. 1370–1436), *Kazanie o godności królewskiej na cześć króla Władysława Jagiełły, królowej Anny Cylicyjskiej i wielkiego księcia litewskiego Witolda*, powstałe ok. 1410–1411, oraz *Sermo de divisione apostolorum* o incipicie: *Convocavit Ihesus XII discipulis*. To drugie kazanie, upamiętniające zwycięstwo króla Jagiełły pod Grunwaldem, zostało także po raz pierwszy odczytane z rękopisu kodeksu znajdującego się w Bibliotece Ojców Paulinów w Krakowie na Skałce (rękopis B 23). Pierwotnie zamierzano zamieścić w tym tomie antologii kazanie Łukasza z Wielkiego Koźmina *De sancto Briccio et rege in missa Universitatis* (rkps BJ 2215, k. 162v–168), wygłoszone 13 listopada 1410 roku i zawierające pochwałę króla Władysława Jagiełły i jego obronę przed zarzutami wysuwanymi przez propagandę krzyżacką. Wystąpiły jednak problemy natury paleograficznej. Tekst tego kazania jest w wielu miejscach nieczytelny.

Trudno wyobrazić sobie antologię polskich kazań patriotycznych bez obecności w niej kazań sejmowych ks. Piotra Skargi i poruszającego *Lamentu utrapionej Matki Korony Polskiej, już konającej, na syny wyrodne, złośliwe i niedbające na rodzicielkę swoją* Szymona Starowolskiego – tekstów, których bolesną wymowę zweryfikowała niewola narodowa. Motyw patriotyczny będzie niezwykle żywy w dobie rozbiorów i prób wskrzeszenia tej, która

„nie zginęła, póki my żyjemy”. Jest on wyraźnie obecny w wybuchu radości z odrodzenia Polski w okresie międzywojennym, w chwilach zagrożeń i po roku 1989.

Wyniki realizacji projektu zostały opublikowane w dwóch wersjach: drukowanej i online. Wersja online została zamieszczona gratis w trybie otwartego dostępu w Repozytorium Instytucjonalnym Polskiego Towarzystwa Teologicznego wraz z identyfikatorami obiektów cyfrowych DOI. Elektroniczna wersja publikacji została też bezpłatnie przekazana do repozytorium (biblioteki cyfrowej) jednostki zatrudniającej kierownika projektu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a także do repozytoriów jednostek zatrudniających pozostałych wykonawców. Jest ona dostępna pod adresem: <https://repozytorium.ptt.net.pl/xmlui/handle/item/67>.

5. Uwagi krytyczne recenzentów o projekcie

Realizatorzy projektu *Kazania w kulturze polskiej. Edycja kolekcji tematycznych* zadbali także o dobór kompetentnych recenzentów wydawniczych. Byli nimi wysokiej klasy uczeni polscy, znawcy literatury, teologii i kazań. I tak, tom maryjny recenzował prof. dr hab. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv (KUL), tom funeralny ks. prof. dr hab. Jan Twardy, tom pasyjny prof. dr hab. Albert Gorzkowski (UJ), kazania adwentowe dr hab. Wiesław Pawlak (prof. KUL), kazania bożonarodzeniowe prof. dr hab. Alina Nowicka-Jeżowa (UW), kazania wielkanocne ks. prof. dr hab. Andrzej Offmański (US), a tom kazań patriotycznych prof. dr hab. Krzysztof Bracha (UJK). Wymienieni wyżej recenzenci publikacji nie tylko z pełnym przekonaniem rekomendowali opracowane antologie do opublikowania, ale podkreślali też staranną, odpowiadającą standardom współczesnego edytorstwa naukowego edycję kazań, trafność wybranych tekstów, jasne i dokładne noty biograficzne, dobrą deszyfrację kryptocytatów, filologiczną akrybię, perfekcyjną transkrypcję, celne i ciekawe objaśnienia historyczno-kulturowe, a także trafne odnośniki komparatystyczne do piśmienniczego skarbcza Tradycji Kościoła.

Polemikę wywołała jedynie recenzja wydawnicza Stanisława C. Napiórkowskiego OFMConv, opublikowana także na łamach „Salvatoris

Mater”⁵. Ojciec Profesor zarzucał brak zainteresowania kazaniem maryjnym kard. Augusta Hlonda. Jego zdaniem nieumieszczenie ani jednego kazania tego prymasa w tomie maryjnym jest dużym błędem, gdyż był to wielki czciciel Maryi, o czym świadczą choćby słynne słowa wypowiedziane na łożu śmierci: „Zwycięstwo, gdy przyjdzie, przyjdzie przez Maryję”; słowa, które inspirowały kard. Stefana Wyszyńskiego. Wnikliwe eksploracje dowiodły jednak, że choć abp Hlond był wielkim prymasem maryjnym, niemniej jednak nie pozostawił kazań maryjnych, które w całości byłyby poświęcone rozwinięciu jakiejś ważnej prawdy mariologicznej. Potwierdzają to badacze jego spuścizny. Stanisław Kosiński zauważa: „Kardynał Hlond nie pozostawił po sobie, poza paru przemówieniami czy odezwaniami i krótszymi lub dłuższymi passusami znajdującymi się w listach pasterskich i innych pismach oraz luźnymi zapiskami, żadnych poważniejszych prac na ten temat”⁶. Podobnie stwierdza Maria Włosek w swej pracy doktorskiej pt. *Maryjny wymiar posługi A. Hlonda*: „Należy zgodzić się z ks. St. Kosińskim, że zasadniczo wypowiedzi o charakterze maryjnym u Księdza A. Hlonda jest niewiele, w przeciwieństwie do jego następcy. Wiemy, że Prymas Hlond poza kilkoma przemówieniami, odezwaniami, a w nich dłuższymi lub krótszymi passusami, nie pozostawił poważniejszych teologicznych prac o tematyce maryjnej”⁷. Wypowiedzi, rozsianych po listach pasterskich, odezwach i przemówieniach prymasa zawierających jego nauczanie na temat Matki Pana jest tak wiele, że mógł z nich powstać doktorat i kilka artykułów naukowych. Natomiast nie ma kazań kard. Hlonda, które podejmowałyby w całości nauczanie maryjne, w których prymas wzniosłby się na szczyty myśli i formy artystycznej. Niewątpliwie, do najpiękniejszych wypowiedzi o tej tematyce w spuściznie prymasa Hlonda należą dwa krótkie przemówienia: *Przemówienie podczas koronacji statuy Matki Bożej w Jazłowcu* (9 VII 1939) i *Przemówienie podczas poświęcenia statuy NMP we Wrocławiu* (22 IX 1948). Z genologicznego punktu widzenia nie są one nawet kazaniem, lecz

⁵ S.C. Napiórkowski OFMConv, *Kazania w kulturze polskiej: kazania maryjne*, „Salvatoris Mater” 16 (2014) nr 1–4, s. 499–502.

⁶ S. Kosiński, *Maryjno-społeczna myśl kardynała Augusta Hlonda*, „Studia Claromontana” 10 (1989), s. 76.

⁷ M. Włosek, *Maryjny wymiar posługi Augusta Hlonda*, Kraków 2004, s. 129.

przemówieniami. Rzecz ciekawa, że nawet w tak ważnej chwili dziejowej, jaką było poświęcenie Polski Niepokalanemu Sercu NMP (8 IX 1946) kazanie głosił bp Karol Radoński, a nie prymas Hlond. W antologii kazań maryjnych zespół badawczy interesował teksty wyjątkowe dla kultury polskiej, zarówno pod względem formy, jak i treści. Dlatego też zamieszczenie obok wybitnych kazań maryjnych Pelczara, Żukiewicza czy Wyszyńskiego któregoś z powyższych krótkich przemówień Hlonda nie oddałoby prawdziwej wielkości prymasa i jego znaczenia dla kultury polskiej. W odpowiedzi na zaistniałą polemikę prof. Napiórkowski OFMConv przyznał, że „gdyby obecnie pisał wspomnianą recenzję, przeformułowałby swoją uwagę krytyczną; zauważyłby raczej brak we wstępie recenzowanej pozycji uzasadnienia pominięcia kard. Hlonda. Chociażby jedno czy drugie zdanie...”⁸.

Siedmiotomowa edycja *Kazań w kulturze polskiej* została także dostrzeżona w różnych środowiskach uniwersyteckich i przyniosła interesujące wypowiedzi w artykułach recenzyjnych w języku polskim i angielskim. Oprócz wspomnianego wyżej tekstu Napiórkowskiego OFMConv, ważne spostrzeżenia i refleksje na temat antologii zamieścili: prof. Alina Nowicka-Jeżowa⁹, ks. Witold Ostafiński¹⁰, Igor Barkowski¹¹, Wojciech Ryczek¹² i prof. Krzysztof Bracha w opublikowanym po angielsku tekście: *Is it Worth Publishing Anthologies of Sermons? On the Margins „Kazania w kulturze polskiej. Edycje Kolekcji Tematycznych”*¹³.

Alina Nowicka-Jeżowa podkreśliła, że antologie polskich kazań imponują rozmiarami, odkrywczością źródłową, wysokim poziomem naukowym i edytorskim. Dzięki kompetencjom naukowym wydawców prezentowane teksty usytuowane zostały na gruncie erudycji teologicznej

⁸ List prof. Stanisława C. Napiórkowskiego do Kazimierza Panusia z dnia 23 kwietnia 2015 roku.

⁹ A. Nowicka-Jeżowa, *Polska ars praedicandi. Od Peregryna z Opola do Karola Wojtyły*, red. J.A. Chrościcki, Warszawa 2016, s. 247–260 (Barok. Historia–Literatura–Sztuka, 45/46).

¹⁰ W. Ostafiński, *Antologia polskich kazań maryjnych, funeralnych i pasyjnych*, „Biblioteka Kaznodziejska” (2015) nr 1 (159), s. 19–22.

¹¹ I. Barkowski, *Nielatwa sztuka wydawania kazań*, „Ruch Literacki” (2015) nr 2, s. 226–231.

¹² W. Ryczek, *Pasja Chrystusa: kaznodziejskie renarracje*, „Terminus” 3 (2015) nr 17, s. 369–377.

¹³ Zob. przypis 2.

i egzegetycznej, w wyrazistym kontekście wiedzy o historii Kościoła, kulturze duchowej, religijności i obyczajowości, literaturze i sztuce religijnej, o języku i retoryce epok wczesnonowożytnych i nowożytnych. Tomy wydane w ramach projektu *Kazania w kulturze polskiej* zarysowują szeroką panoramę kultury chrześcijańskiej w Polsce od średniowiecza do współczesności. W badanych dziełach wydawcy rozpoznają piętrzące się przez stulecia warstwy teologii przetwarzanej na mowę kaznodziejską. Można więc twierdzić, że to właśnie kaznodzieje przekazywali rzeszom słuchaczy dziedzictwo kultury europejskiej i określali zakres uczestnictwa w nim chrześcijan polskich. Z wyznaczonej w antologii perspektywy diachronicznej można dostrzec ponadczasową tożsamość magisterium Kościoła oraz kontinuum refleksji teologicznej i kultu. Przeniknięte bujnymi temperamentami i afektami kazania uobecniają wielkie wydarzenia, nadzieje, tryumfy i dramaty narodu, epatują niewygasłymi, mimo upływu czasu, barwami życia. Dzięki temu lektura ich staje się fascynującym spotkaniem z ludźmi *qui ante nos fuere*¹⁴.

Artykuły recenzyjne zawierają także uwagi krytyczne. Ryczek przyznaje, że „każda antologia – etymologicznie, a zarazem metaforycznie: wieniec uwity z wielu kwiatów” – jest owocem starannej selekcji i często niełatwych decyzji. Uznając z konieczności wybór tekstów dokonany przez wydawców, zauważa, że w tomie pasyjnym w miejsce Białobrzezkiego wprowadziłby Wujka i Wereszczyńskiego, a ponadto zrezygnowałby z zamieszczania dwóch kazań tego samego autora, jak to uczyniono w przypadku Birkowskiego, a w miejsce tego zamieściłby jedno z kazań Jana Bogusławskiego, proboszcza z Michocina, z jego dzieła pt. *Sprawiedliwy Józef albo o męce i śmierci Pana Naszego Jezusa Krystusa rozmyślenia, w których się tak wiele żydowska niewierność, jako też ariańska niezbożność przekonywa i wytyka...* (Kraków 1596). Jednocześnie Ryczek przyznaje, że większość czytelników antologii, gdyby tylko mogła, „skomponowałaby ją zupełnie inaczej, kierując się własnymi zainteresowaniami i upodobaniami lekturowymi”¹⁵.

¹⁴ A. Nowicka-Jeżowa, *Polska ars praedicandi*, s. 249–250.

¹⁵ W. Ryczek, *Pasja Chrystusa: kaznodziejskie renarracje*, s. 373.

Z kolei Barkowski w swej recenzji zwraca uwagę na komentarz trudniejszych ustępów czy słów pojawiających się w kazaniach. Niektóre z tych wyjaśnień uważa za zbędne, niektóre za wyjątkowo rozbudowane. Szczególnie krytycznie wypowiada się o komentarzu prof. Skwary w tomie funeralnym, w którym – jak pisze – „przypisy są zwykle tak obszerne, że wydawca zaczął objaśniać także swoje objaśnienia. Są to więc bardziej uczone rozprawy (jak choćby poparty tabelkami wykład teorii humorów na s. 34–35), niż ułatwiające lekturę komentarze”¹⁶.

Na jeszcze inne problemy zwraca uwagę prof. Bracha. Główną trudnością w przygotowaniu antologii – stwierdza w swym artykule – był wybór metody edytorskiej, która w przypadku edycji z kilku epok nie mogła być jednolita, wybór autorów oraz umieszczenie w jednej serii kazań w tłumaczeniu z łaciny z kazaniem w oryginalnym brzmieniu staropolskim lub współczesnej polszczyzny. Strona edytorska jest przygotowana pod kątem kodykologicznym, filologicznym i rzeczowym. Zdaniem prof. Brachy pytania może budzić strona językowa. Dlatego stawia pytanie: Czy nie lepiej było w przypadku łacińskich kazań umieścić je w formie *testimonium*? W odpowiedzi, oceniając wydane tomy, stwierdza, że „był to efekt kompromisu ze strony autorów między zachowaniem poziomu edytorskiego, a intencją szerszego udostępnienia «cennego materiału źródłowego do poznania dziejów języka, literatury, sztuki, kultury religijnej, duchowości i obyczajów»”¹⁷.

* * *

Zaprezentowane wyżej owoce projektu badawczego *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych* pragną ocalić od zapomnienia jeden z ważnych fragmentów polskiej kultury. Realizatorzy tego projektu ufają, że włożony wkład pracy będzie dobrze służył rodzimej humanistyce „dawnej i nowej” i może stanowić cenną pomoc w prowadzeniu dalszych szczegółowych badań.

¹⁶ I. Barkowski, *Nielatwa sztuka wydawania kazań*, s. 231.

¹⁷ K. Bracha, *Is it worth publishing anthologies of sermons?*, s. 347–348.

Bibliografia

Barkowski I., *Nielatwa sztuka wydawania kazań*, „Ruch Literacki” (2015) nr 2, s. 226–231.

Bracha K., *Is it worth publishing anthologies of sermons? On the margins „Kazania w kulturze polskiej. Edycje Kolekcji Tematycznych” [Sermons in Polish Culture. Editions of Thematic Collections]*, ed. Kazimierz Panuś, vols. 1–3, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2014, pp. 1849, „Res Historica” 47 (2019), s. 333–348.

Kosiński S., *Maryjno-społeczna myśl kardynała Augusta Hlonda*, „Studia Claromontana” 10 (1989), s. 76–90.

Mazurkiewicz R., *Łaciński pierwowzór kazań maryjnych Jana z Szamotuł (Paterka)*, „Ruch Literacki” (2013) z. 1, s. 15–34.

Nowicka-Jeżowa A., *Polska ars praedicandi. Od Peregryna z Opola do Karola Wojtyły*, red. J.A. Chrościcki, Warszawa 2016, s. 247–260 (Barok. Historia–Literatura–Sztuka, 45/46).

Ostafiński W., *Antologia polskich kazań maryjnych, funeralnych i pasyjnych*, „Biblioteka Kaznodziejska” (2015) nr 1 (159), s. 19–22.

Pasierb J.S., *Miejsce kaznodziejstwa w kulturze polskiej*, w: J.S. Pasierb, *Pionowy wymiar kultury*, Kraków 1983, s. 90–103.

Ryczek W., *Pasja Chrystusa: kaznodziejskie renarracje*, „Terminus” 3 (2015) nr 17, s. 369–377.

Włosek M., *Maryjny wymiar posługi Augusta Hlonda*, Kraków 2004.